

Novica Veljanovski

UTICAJ SLOVENAČKIH PLURALISTIČKIH I USTAVNIH PROMENA U MAKEDONIJI

Nema sumnje da je dosadašnji, zamalo dvadesetogodišnji, period postojanja samostalne i nezavisne Republike Makedonije bio ispunjen suštinskim promenama, tokom tog perioda bilo je mnogo teškoća ali i velikog, napornog rada na njenoj stabilizaciji kao samostalne države. Naravno, bilo je i dosta lutanja tokom traženja istinskog vlastitog razvojnog puta. Kako i koliko se u tome uspelo, to je pitanje za dalju načnu analizu, mada su se do sada već pojavljivali izvesni naučni radovi.¹ Dakle, o tome, kao i o raspadu SFRJ u makedonskoj historiografiji je pisano, ali činjenica je da nauka, s obzirom na vremensku distancu, još nije dala pravi odgovor na to pitanje. Bavila se problemom raspada SFRJ i konstituisanja nove države, tj. Republike Makedonije, ali mala istorijska distanca, kao i nedostupnost arhivske građe onemogućavaju

¹ Više u: Veljanovski, *Nezavisna Republika Makedonija*, str. 7-18; Veljanovski, *Makedonija i Balkanot*, str. 243-294; *Istorija na makedonskiot narod*, str. 315-341.

nauci da se više bavi ovim pitanjima i da se izvedu bilo kakve konkluzivne ocene.² U Republici Makedoniji ima istoričara koji smatraju da je potrebna veća istorijska distanca da bi se mogao proučavati period raspadanja i konstituisanja novih država. Mi ne delimo to mišljenje, pa smatramo da je distanca ipak relativna stvar, te da je već prošlo dosta vremena, da postoje uslovi koji omogućavaju naučno proučavanje i da je moguće dati izvesne relevantne ocene o tim događajima.³ Naš interes je usmeren ka tome da na ovom skupu damo skromni doprinos temi pomenutoj u naslovu.

O onome što je napisano u jugoslovenskim okvirima, kako je poznato, ocene se kreću od toga da su republike koje su se osamostalile i formirale nezavisne države izvršile secesiju, do onoga da se Jugoslavija raspala i time su se stvorili uslovi za stvaranje novih država. Neki ne prihvataju mišljenje Badinterove komisije i Haške mirovne konferencije o Jugoslaviji na kojima je utvrđeno da se SFRJ raspala i da su neke republike ispunile uslove za međunarodno priznanje. Među republikama koja je ispunila te uslove bila je nabrojana i Makedonija, mada su se kasnije stvari oko njenog priznavanja razvijale sasvim drugačije.

Među naučnim radnicima manje se postavljalo pitanje zbog čega se raspala Jugoslavija, a više se govorilo o tome ko je bio "kriv" za to što se dogodilo. Pritom, kad se pominje pitanje "krivice", najčešće u jugoslovenskim okvirima, prst je bio upravljen na Sloveniju. Naravno, sada je sasvim jasno da su ideje o napuštanju Jugoslavije devedesetih godina bile najizraženije u Republici Sloveniji, ali svakako je jasno i to da tim idejama ne treba pripisivati negativnu konotaciju. Slovencima se najčešće prebacivalo da gaje animozitet prema SFRJ te da nisu ulagali dovoljno napora da se ona reformiše i očuva kao zajednica jugoslovenskih naroda; oni su nazivani "separatistima", tj. nije se dovoljno cenila činjenica da su Slovenci realno sagledali stanje i neodrživost takve jugoslovenske zajednice. Naime, za Slovence i pored ustavnih promena iz 1974. godine, kojima je ona postala federacija sa dosta konfederativnih elemenata, Jugoslavija je ostala "isuviše centralistički upravljana država".⁴ Slovenija je prva osetila potrebu da se zaštiti od toga, jer se graničila sa zemljama sa tradicionalnom demokratijom. Na to su je podstakli i događaji u Srbiji, kada je obelodanjen program SANU, koji je počeo da se sprovodi. Iz dana u dan sazrevala je ideja i rasla svest o tome da je za dobrobit slovenačkog naroda potrebno napustiti Jugoslaviju i poći sopstvenim putem. Naravno, sve to je kulminiralo januara 1990. godine, kada je delegacija Slovenije napustila XIV kongres Saveza komunista Jugoslavije, što u Srbiji, ali i još nekim republikama,

2 Deo tih radova vidi: Ačkoska, *Makedonskata istoriografija pomeđu demokratizacijata i partizacijata*.

3 Na temu o raspadu Jugoslavije i konstituiranja Republike Makedonije je u Institutu za nacionalnu istoriju u Skopju Ljubica Jančeva odbranila doktorsku disertaciju, čime je napravljen značajan pomak u tom pravcu.

4 Repe, *Raspadot na Jugoslavija i položbata na Slovenija*, str. 31.

nije izazvalo zabrinutost i žaljenje. Slobodan Milošević, tada predsednik CK SKS, zatražio je od kongresa da se utvrdi novi kvorum sa preostalim delegatima i da kongres nastavi rad, ali sa tim se nisu saglasili delegati Hrvatske. To je, uz dosta kolebanja, prihvatila makedonska delegacija koju je predvodio Petar Gošev, tada predsednik CK SKM.

Da bismo dali odgovor na pitanje kako su tokovi pluralizacije u Sloveniji uticali na one u Makedoniji, pokušaćemo da se u kratkim crtama osvrnemo na izvesne događaje u samoj Republici Sloveniji. To je neophodno kako bismo mogli da ih uporedimo sa onim u Republici Makedoniji. Odnos prema federaciji u Sloveniji formirao se kroz političke suprotstavljenosti vlasti i opozicije, koja se postepeno stvarala koristeći tadašnje političke i ekonomske prilike u SFR Jugoslaviji.⁵ Relativno rano za tadašnje jugoslovenske prilike, u SR Sloveniji u Novi reviji br. 57 postavilo se pitanje budućeg položaja slovenačkog naroda i potrebe o promeni statusa slovenačke državnosti. Postavilo se i pitanje političkog pluralizma, koje je pretpostavljalo napuštanje patronstva SKJ i SKS kao prevaziđene stranke, ali i kočnice za uspostavljanje novih pluralističkih odnosa. Stavove iznesene u pojedinim slovenačkim časopisima naročito su kritikovali savezni organi Jugoslavije. Na tome su uglavnom insistirali vojni krugovi JNA, tada moćne institucije, takoreći iznad svih ostalih u komunističkom društvu. Makedonija je tada ozbiljno podržala Jugoslovensku armiju, stala je na njenu stranu i odobrila sudski proces protiv četvorice optuženih, ali ipak ne zadugo. Razumljivo je da je to makedonska javnost učinila po inerciji, nekritički prihvatajući propagandu Jugoslovenske armije. U SKJ i SKM, u federaciji i Republici Makedoniji na raznim nivoima raspravljalo se i govorilo da je “razbijanje Jugoslavije” započeto u Sloveniji, te da su oni koji su želeli to razbijanje krenuli od osnovne jugoslovenske poluge – JNA. Tako je u Makedoniji bilo stvoreno veoma negativno raspoloženje prema optuženima, svakako i prema Sloveniji i Slovencima. To se dogodilo krajem osamdesetih godina kada je pluralistička scena Makedonije još bila u dubokom snu. Ipak, to nije značilo da nije bilo uticaja da se ona probudi. Omladinski list “Mlad borec”,⁶ naravno veoma prikriveno, pojavio se sa u izvesnom smislu drugačijim idejama i tezama, koje aktuelna vlast u Makedoniji nije razumela ili nije htela da razume, pa i uticaje slovenačke omladinske štampe na makedonsku nije shvatala suviše ozbiljno. Same ideje koje su se ponegde pojavljivale nisu izazivale naročito snažnu političku reakciju partijskih i državnih organa Makedonije kako se ne bi narušio “imidž” SR Makedonije pred saveznim organima, pa se u većini slučajeva preko toga prelazilo ćutke i reakcije su se javile u zamagljenoj formi.

5 Repe, *Rdeča Slovenija*, str. 160.

6 List “Mlad borec” prvi put se pojavio 1944. godine na slobodnoj teritoriji kao organ Narodnooslobodilačkog mladiškog saveza Makedonije (NOMSM), a s prekidima je izlazio u čitavom posleratnom periodu.

Na jedan ili na drugi način, veći intenzitet zaštite političkog suvereniteta Slovenije primećen je 1987. godine kada se javljaju suprotstavljanja federalnim institucijama i kampanja njene radikalnije omladine protiv JNA.⁷ Diskusija o amandmanima za promenu Ustava SFRJ motivisala je omladinu i slovenačke demokratske krugove da se pokrene rasprava i o promenama Ustava SR Slovenije. Tako je opozicija sama projektovala ciljeve tih promena amandmana u duhu postavljenog cilja “živeti u suverenoj državi slovenačkog naroda”.⁸ Diskusije o promeni Ustava SR Slovenije predočene su slovenačkoj javnosti proleća 1989, a na njih su umnogome uticale prethodne promene Ustava SR Srbije, izvršene 28. marta 1989. godine. Njima su bile ukinute pokrajine Kosovo i Vojvodina, što slovenačka javnost nije odobravala. Za Slovence je taj čin predstavljalo kraj ustavnog poretka u Jugoslaviji.⁹ Uz veliki pritisak saveznih organa i SKJ, ali sa velikom podrškom slovenačke javnosti, amandmani na Ustav Slovenije bili su prihvaćeni 27. septembra 1989. godine. Na svečanosti povodom njihovog proglašenja u skupštini Slovenije bio je prisutan Janez Drnovšek, tada predsednik Predsedništva SFRJ. To nije izazvalo simpatije u izvesnim krugovima federacije, koji su bili protiv toga da ustavni amandmani omogućavaju osamostaljenje republika i njihovo prerastanje u samostalne države. Odgovor iz Slovenije glasilo je da su promene koje su učinjene u SR Srbiji označavale kraj dotadašnjeg ustavnog uređenje Jugoslavije.

Ustavne promene, naročito one u Sloveniji, pratila je Makedonija. Makedonija je samu sebe, u političkom smislu, smatrala sličnom Sloveniji, pa je tako i ovoga puta, mada ne previše otvoreno, osluškiivala šta se tamo događalo. Diskusije u vezi sa ustavnim promenama i tendencijama ka pluralističkim inovacijama imale su uticaj, mada ovde one nisu bile osmišljene kao “radikalne”, kako se govorilo, kao što je to bio slučaj u Sloveniji. Naravno, u izvesnoj meri bilo je slovenačkog uticaja, pa je tim promenama Ustava SR Makedonije aprila 1989. godine Makedonija bila definisana kao “nacionalna država makedonskog naroda”, što do tada nije bio slučaj. To nije izazvalo naročito oduševljenje, jer je Makedonija, za razliku od Slovenije, imala veće ekonomske i političke probleme. Aktuelna politička situacija bila je opterećena međunacionalnim odnosima. Predsedništvo Centralnog komiteta Saveza komunista Makedonije (CK SKM) 17. aprila 1989. godine održalo je sednicu na kojoj je razmatralo te odnose, ocenivši “da smo suočeni sa sve većom aktivnošću albanskog nacionalizma i separatizma usmerenom ka stvaranju velike Albanije, tj. otcepljenjem Kosova, delova Crne Gore i zapadne Makedonije”. Pomenuta tema nije bila izostavljena ni na X kongresu SKM novembra 1989. godine, kada se osim o “albanskom nacionalizmu

7 Vudvord, *Balkanska tragedija*, str. 95.

8 Repe, *Rdeča Slovenija*, str. 161.

9 Repe, *Rdeča Slovenija*, str. 163.

i separatizmu”, govorilo i o međunacionalnim odnosima na širem planu. Na XVII sednici Centralnog komiteta SKJ na površinu je isplivala duboka podeljenost između članova Predsedništva SFRJ. Makedonija je, u osnovi prikriveno, bila za to da se sledi primer Slovenije i Hrvatske. To su pokazali i kasniji događaji, mada je na sednici član Predsedništva iz Makedonije Vasil Tupurkovski, u nadi da se od SFRJ još nešto može sačuvati, za tu podeljenost u jugoslovenskom vrhu optužio Sloveniju i Hrvatsku za takozvanu “neprincipijelnu koaliciju”.¹⁰ Time je on pokazao da nije dovoljno poštovao stvarnu volju makedonskog naroda, što je kasnije obrazlagao postojanjem objektivnih okolnosti u federaciji.

Uprkos podeljenosti u federalnom vrhu, ideje i pokušaji da se očuva SFR Jugoslavija ipak nisu bile napušteni. To je pokušala da učini vlada Ante Markovića koju je Savezna skupština izabrala nekoliko meseci posla kolektivne ostavke vlade Branka Mikulića.¹¹ Vlada Ante Markovića bila je izabrana, uz dosta natezanja, u martu 1989. godine, mada je na početku rada imala podršku u SR Makedoniji, i u osnovi opštu jugoslovensku podršku. U Sloveniji su na njegovu vladu imali dosta primedaba, naročito na delove programa koji su se odnosili na koncentraciju vlasti u Saveznom izvršnom veću i Narodnoj banci Jugoslavije. Videli su i velike mogućnosti za dalje zaduživanje prema inostranstvu. Oni su se bojali da će te dugove uglavnom plaćati razvijenije republike, među kojima je bila i Slovenija, a da će koristi od njih imati one nerazvijene, mada ni te republike nisu mogle biti pošteđene plaćanja. Ipak, Slovenija je prihvatila Markovićev ekonomski program, a svakako osnovni motivi bile su antiinflacijske mere, denominacija dinara u odnosu 7:1, njegovo vezivanje za nemačku marku i zamišljena konvertibilnost dinara. Međutim, ta podrška je bila kratkotrajna, jer ju je oktobra 1990. godine Slovenija prećutno otkazala, nastojeći da zaštiti svoju privredu i preduzevši mere koje nisu bile kompatibilne sa merama Markovićeve vlade.¹²

Ova pozicija Slovenije zapravo je bila nametnuta prethodnim političkim zbivanjima u toj republici. Naime, promene Ustava SR Slovenije u drugoj polovini 1989. godine naveliko su nagovestile pravo Slovenije na samoopredeljenje, uključujući i pravo otepljenja od SFR Jugoslavije. To je podstaklo dalje aktivnosti ka ostvarenju tog cilja. Promene su omogućile osnivanje novih političkih stranaka, čime je suspendovana monopolska uloga Saveza komunista Slovenije. Takođe, odlukom republičkih organa nisu se mogli primenjivati propisi koje je donela Savezna skupština SFRJ ukoliko oni nisu bili prihvaćeni od strane državnih organa Slovenije.

Tako je Slovenija, osim u privredi, postala vodeća republika i u procesu demokratizacije na jugoslovenskim prostorima. Januara 1990. godine u Sloveniji

10 Ačkoska, *Makedonija vo jugoslovenskata federacija*, str. 178.

11 Vlada Mikulića podnela je ostavku 30. decembra 1988. godine.

12 Repe, *Rdeča Slovenija*, str. 165 i dalje.

su bili raspisani prvi višestranački izbori na tlu tadašnje Jugoslavije. Opozicija koja se formirala u procesima preživljavanja jugoslovenske krize, stekla je veliko iskustvo i grupisala se u redove opozicionih stranaka. Te nove opozicione stranke udružile su se u DEMOS, koji je na slobodnim i demokratskim parlamentarnim izborima u aprilu 1990. godine odneo pobjedu. Posle raspada SKJ, Savez komunista Slovenije, da bi ostao na političkoj sceni, preimenovao se u Stranku demokratskih promena. Tako su stvoreni politički uslovi na putu ka osamostaljenju Slovenije, jer su sve političke stranke u svojim programima navodile osamostaljenje Slovenije kao prioritet svog političkog delovanja. Na plebiscitu (referendumu) 23. decembra 1990. godine, koji je organizovala Skupština Republike Slovenije, 88% njenih državljana glasalo je za samostalnu Sloveniju.

Slovenačka politička zbivanja nisu ostala nezapažena, a svakako i bez uticaja u Makedoniji. Otkad je postalo jasno da se SKJ raspao, na osnovu primera Slovenije, i u Makedoniji su se pojavile težnje ka uspostavljanju višestranačkog ustavnog sistema i Sboranje SR Makedonije je 20. septembra 1990. godine usvojilo XXV amandman na Ustav SRM, kojim je formalno-pravno uveden višestranački sistem u Makedoniji. Naravno da je to bio trend na prostorima cele Jugoslavije, negde manje a negde više, ali slovenački primer je u daljem političkom delovanju postao prihvatljiviji za Makedoniju.¹³ Osnivanje novih političkih stranaka odvijalo se različitim intenzitetom, ali posle pada SKJ stvorio se veoma slobodan politički prostor za njihovo delovanje. Sama kriza koja je nastala u SKJ izazvala je veoma snažnu odbojnost prema komunizmu i stvaranju antikomunističkog ambijenta uopšte. Čak i reformisani komunisti, naslednici SKM, u svojim programima ogradili su se od propagiranja komunističkih ideja i ideala, nudeći, bar na papiru, novi pristup političkoj sceni. To su nagovestili i svojim nazivom. Zapravo, Savez komunista Makedonije kao "nova" politička stranka nije se sasvim odrekla svog imena, već je delimično prihvatila slovenački primer pa je svoj naziv, za početak, promenila samo u Savez komunista Makedonije – Partija za demokratsku preobrazbu, a u aprilu 1991. godine u Socijaldemokratski savez Makedonije. Svakako, bilo je tu namernog taktiziranja zbog broja članova SKM i naravno budućih glasača čiju je ideologiju bilo teško promeniti. Sigurno, taktiziralo se i zbog nasleđivanja infrastrukture i nekretnina SKM.

Politička pluralistička scena Makedonije, osim "preobraženih komunista" intenzivno se popunjavala novim političkim strankama. Prva politička stranka koja se formirala 4. februara 1990. godine¹⁴ i delovala na bazi pluralističkog ambijenta u Makedoniji bila je MAAK (skraćenica od "Makedonska akcija"). Na početku nije ispoljavala izborne političke ambicije opredelivši se da delu-

13 Do septembra 1990. godine u SFRJ bilo je registrovano 119 političkih partija, većinom sa republičkim karakterom, što je takođe ukazivalo na procese osamostaljivanja.

14 Mirčeski, *Almanah na Republika Makedonija*, str. 11.

je samo kao Pokret za makedonsku akciju. Njeno formiranje nastalo je pod uticajem DEMOS-a iz Slovenije sa namerom da u svom delovanju u Makedoniji iskoristi autoritet slovenačke demokratske opozicije. Rukovodeći ljudi MAAK-a, uglavnom makedonski intelektualci, na početku su izjavljivali da se ne bore za vlast već za promene, te da će izvan vlasti delovati na stvaranju novog društva. Ali, pokazalo se da je to bilo samo isprobavanje makedonskog izbornog prostora i same njene vlasti, jer je sledeći primer DEMOS-a iz Slovenije stranka učestvovala na prvim izborima. Bez političkog iskustva, pripadnici MAAK-a nadali su se da će profitirati kao "prva prolećna lasta", ali ostali su sa veoma nezapaženim rezultatima. Stranka je pokazala nedovoljnu odlučnost, političku agresivnost, nedovoljno hrabrosti i sposobnosti za učešću u vlasti ili njeno osvajanje. Dalje, 17. juna 1990. godine u Skoplju je formirana Unutrašnja makedonska revolucionarna organizacija – Demokratska partija za makedonsko nacionalno jedinstvu (VMRO-DPMNE).¹⁵ Kako se vidi, stranka je ugradila u svoje ime istorijski naziv VMRO, stranke osnovane 23. oktobra 1893. godine, ime koje je povezivano sa kolektivnom svešću borbe makedonskog naroda za oslobođenje od Turaka. Nema sumnje da je to znatno doprinelo povećanju broja članova te stranke i njenom autoritetu. Stranka je nastupila sa jasnim stavovima o samostalnosti i nezavisnosti Makedonije i o njenom konstituisanju u zasebnu državu. Dok kod ostalih stranaka koje su se formirale ovi programski stavovi nisu isticali ili su isticali u prikrivenom obliku, pomenuta stranka je, poput slovenačkog DEMOS-a, jasno, nedvosmisleno i otvoreno, bez taktiziranja i prilično hrabro promovisala osamostaljenje Makedonije.

Uvođenje političkog pluralizma omogućilo je prostor da i nacionalne manjine u Makedoniji formiraju svoje političke stranke. To je učinila najveća zajednica nacionalnih manjina tj. albanska zajednica osnovavši svoju prvu političku stranku nazvanu Partija za demokratski prosperitet (PDP) sa sedištem u Tetovu. Naravno da je bilo prigovora na to što se albanski politički blok homogenizuje i po stranačkoj osnovi, ali demokratski pluralizam u Makedoniji već je uzeo maha, pa se to nije moglo i, s obzirom na prilike, nije ni trebalo sprečavati. Trend formiranja političkih stranaka produžio se tokom cele 1990. godine. Tako, do prvih parlamentarnih izbora,¹⁶ 11. i 25. novembra te godine, bilo je formirano 25 stranaka i organizacija koje su učestvovala na prvim višestranačkim izborima.¹⁷

Po preuzimanja vlasti od strane DEMOS-a u SR Sloveniji oformljivalo se stanovište da federacija ne može biti ravnopravan partner u razgovorima o

15 Mirčeski, *Almanah na Republika Makedonija*, str. 14.

16 Svoja viđenja o prvim parlamentarnim izborima u Makedoniji, naravno pomalo pristrasno, o pojedinim strankama koje su učestvovala na izborima, dali su i bugarski autori Krasimir Uzunov i Evelina Caneva u radu *Skok zad ogledaloto*, str. 272.

17 Demidenko, *Političeskie partii Makedonii*, str. 15-58.

jugoslovenskoj federaciji. Smatralo se da taj partner mogu biti samo jugoslovenske republike koje su sačinjavale federaciju, jer su one imale izvorni suverenitet, pa su se stoga mogle dogovarati o njenoj budućnosti. Međutim, i da je htela, Slovenija nije mogla jednostrano ignorirati savezne organe, jer je bilo mnogo otpora i tendencija da se, uprkos pluralizmu, sačuva federacija i njeni organi. Te tendencije nisu bile za potcenjivanje. Situacija se dodatno iskomplikovala neizborom Stjepana Mesića za predsednika Predsedništva SFRJ 15. maja 1991. godine. SR Srbija nikada nije priznala Mesića za legitimnog predsednika SFRJ, već ga je optuživala za svesno razbijanje Jugoslavije. Pa tako, početkom 1991. godine, pridržavajući se svog stava, Slovenija je započela kontakte i pregovore sa predsednicima republika ili predsednicima predsedništava. Ona ih je upoznala sa rezultatima plebiscita za osamostaljenje Slovenije. Pritom, ona je ponudila mogućnost dobrovoljnog i mirnog razdruživanja od jugoslovenske federacije i stvaranja novog saveza samostalnih država. Sa time se saglasila Hrvatska, dok je Makedonija imala nedefinisan stav, tj. opredelila se za prihvatanje svake opcije o kojoj bi se dogovorile ostale republike. Međutim, pregovori nisu uspeali jer se republike nisu mogle dogovoriti o jednoj prihvatljivoj opciji. Tako je Slovenija jednostrano donela rezoluciju o sporazumnom razdruživanju, a posle je slično učinila i Hrvatska. Nešto kasnije nisu uspeali ni razgovori u Predsedništvu SFRJ kojima su prisustvovali predsednici republika tj. predsednici predsedništava republika. Na sastanku na Bledu u Sloveniji raspravljalo se o varijantama "saveza suverenih država" koji su zastupale Slovenija i Hrvatska i "jedinstvene demokratske države", koju su zastupale ostale republike. Prethodno, pre tog sastanka, u optičaju je bila i jedna druga varijanta, tj. platforma koju su ponudili Kiro Gligorov i Alija Izetbegović. Ona je predviđala nešto između federacije i konfederacije ali u osnovi postojala je težnja da federativna Jugoslavija opstane. Gligorov je zbog zalaganja za ovu varijantu pretrpeo ozbiljnu kritiku od strane opozicije u Makedoniji, koja je tvrdila da Gligorov nije bio u stanju videti da je Jugoslavija već prošlost i da treba da se gleda prema budućnosti.

Činjenica je da je Slovenija, uprkos formalnih pregovora u kojima je učestvovala, pokazala čvrstu odlučnost za osamostaljenje. Ona nije gledala perspektivu opstanka Jugoslavije, mada su EU i SAD sugerisale da se uzdrži od tog čina kako bi predsednik SIV-a Ante Marković dobio šansu da izmiri zategnute međunacionalne odnose i da eventualno ubedi Slovence da će zemlja preći u pazarnu ekonomiju. Ali zaludna je bila i njegova beseda pred slovenačkim parlamentarcima, naročito onih iz radikalnih redova DEMOS-a. Sednica Skupštine Slovenije bila je održana 12. juna 1991. godine, kada je Ante Marković predlagao da se Slovenija ne otepljuje, već da njeno razdruživanje od Jugoslavije bude postupno i usaglašeno sa ostalim republikama, računajući s tim da se nešto

vremenom može promeniti. Skupština Slovenije je 25. juna donela Deklaraciju o nezavisnosti i preuzela druge formalno-pravne aktivnosti kao samostalna država.¹⁸

Pluralistički događaji u Sloveniji i aktivnosti oko njenog osamostaljenja, u Makedoniji, na početku, kako smo već pomenuli, nisu imali veliku podršku, ali situacija se brzo menjala. Postojalo je nekoliko razloga za to, a osnovni se odnosio na činjenicu da je jugoslovenska vojna, pa i policijska struktura, u Makedoniji bila veoma silna. Bilo je i bojazni da se to ne pretvori u avanturu utoliko više što Makedonija nije imala susede koje je imala Slovenija, koji bi lako prihvatili njenu samostalnost. Naravno, politička propaganda se mnogo zalagala da odbrani opstanak SFR Jugoslavije, bez obzira na to što je njen kraj bio vidljiv. Opoziciona stranka VMRO-DPMNE tražila je da se proglašeni samostalnost Makedonije na osnovu primera Slovenije. Neki članovi te stranke govorili su da ne treba misliti svojom glavom, već raditi ono što su radile Slovenija i Hrvatska. Bilo je optužbi na račun predsednika Kire Gligorova za sabotiranje makedonskog osamostaljenja zbog njegove dugogodišnje povezanosti sa Beogradom. Naravno da je tu bilo i mnogo paušalnih optužbi ali, s obzirom na dugogodišnji zajednički život u istoj državi, bilo je i realnih otpora osamostaljenju Makedonije.

Svakako da je jedan od razloga otpora bio parlamentarni sastav Saboranja Makedonije. To se pokazalo prilikom rasprava oko pitanja samostalnosti Makedonije, kada se vodila debata u vezi sa tim pitanjem. Ipak, ne postoje neke bitne razlike ostvarenog puta samostalnosti Slovenije i Makedonije, što će reći da je slovenački model, manje-više primenjen i prilikom makedonskog osamostaljivanja. Naime, na prvim višestranačkim izborima učestvovalo je 18 političkih stranaka, jedna organizacija i 43 nezavisna kandidata. Formirala su se uglavnom tri politička bloka i to levica predvođena strankom SKM-PDP (osvojila je 31 poslaničko mesto), takozvani nacionalni blok predvođen od strane VMRO-DPMNE (38 poslaničkih mesta) i treći blok albanskih partija, tj. PDP i NDP (22 poslanička mesta). Nacionalni blok se u svojim programima zalagao za nacionalni i teritorijalni integritet Makedonije¹⁹ što je umnogome doprinelo da na izborima odnese pobeđu brojem izabranih poslanika. Naglašenom antikomunističkom propagandom i optužbama na račun komunista i njihovog represivnog rada u prethodnom periodu, proklamovana su dela i ideje makedonskih revolucionara, koje je biračko telo više volelo da čuje. Međutim, s obzirom na sve okolnosti, nije loše prošla ni leva opcija. Za to se mogla zahvaliti onom glasačkom telu koje nije htelo reforme i promene, nije želelo osamostaljivanje Makedonije, već konzervaciju prošlosti. Sa druge strane, nastala je homogenizacija albanskog

18 Repe, *Rdeča Slovenija*, str. 165 i dalje.

19 To je podrazumevalo i delove Makedonije koji su ostale van njenih tadašnjih granica.

biračkog tela jer su ga pojedine partije optuživale za nastalu situaciju sa Albancima, koji su, prema njihovom mišljenju, isuviše dobili od Makedonaca, te da rade na otcpljenju i priključenju Albaniji. Još su bili sveži događaji na Kosovu i u Makedoniji, tj. demonstracije Albanaca 1981. ubrzo posle Titove smrti, štrajk rudara u rudnicima u Kosovskoj Mitrovici itd. Makedonska javnost umnogome nije prihvatila slovenačku podršku kosovskim rudarima i uopšte podršku kosovskoj autonomiji u Srbiji smatrajući da je to podrška albanskog separatizma u Makedoniji, tendenciozno usmerena i protiv Srbije, tj. da je Slovenija preko Kosova htela da odbrani put svoje nezavisnosti od SFRJ. Naravno, na to je znatno uticala srpska štampa koja je za vreme Miloševića vodila otvorenu kampanju protiv Slovenije i njenog navodnog separatizma.

Posle održanih prvih slobodnih i demokratskih izbora u Makedoniji u novembru 1990, 8. januara 1991. godine bilo je konstituisano Sobranje izborom predsednika te institucije Stojana Andova, inače predsednika Stranke reformskih snaga u Makedoniji²⁰ i izborom predsednika republike Kire Gligorova. Treba napomenuti da Gligorov neočekivano nije bio izabran na prvom glasanju u Sobraanju, već je to učinjeno kasnije uz dosta političkih pritisaka i ubeđivanja poslanika desnog nacionalnog bloka. Tako su bili stvoreni neophodni uslovi za dalji rad na osamostaljivanju Makedonije.

Rezultati prvih izbora, slično kao u Sloveniji, nisu omogućavali izbor političke, tj. stranačke vlade. Posle mnogo peripetija, vladu nije formirala pobednička stranka VMRO-DPMNE, već je sastavljena takozvana ekspertska vlada kojom je rukovodio Nikola Kljusev. U stvari, bila je to koaliciona vlada, vlada kompromisa, sa dosta ministara koje je birao sam predsednik Kiro Gligorov. Ipak, ona je dala nekakve rezultate na putu ka samostalnosti Republike Makedonije. Prekinula je odlazak makedonskih vojnika u JNA, koje su do tada uglavnom slali u severne regione Jugoslavije, gde su izbili sukobi i gde je poginulo više makedonskih vojnika.²¹ Ovaj potez vlade naišao je na odobravanje u makedonskoj javnosti i doneo značajne političke poene vlasti. Vlada je uvela nov novčani sistem, novčanu jedinicu denar, a preduzela je i druge mere na putu međunarodnog priznavanja. One ipak nisu bile dovoljne da bi se zadržala više od godinu i po dana, jer je vladi Makedonije u julu 1992. godine bilo izglasano nepoverenje sa velikim brojem (dve trećine poslanika) glasova.

Treba reći da je konstituisanje samostalne, suverene i nezavisne Republike Makedonije bio glavni prioritet te vlade, ali i ostalih organa i rukovodećih ljudi makedonske političke scene. Oni su pred sobom imali primer političkih događaja

20 Stranku, kao opštojugoslovensku, formirao je tadašnji jugoslovenski premijer Ante Marković i ona je u Makedoniji ostvarila zapažene rezultate.

21 U Splitu, 6. maja 1991. godine ubijen je vojnik Sašo Gešoski iz Kavadaraca, pa je gnev pao na nedužne hrvatske građane.

u Sloveniji koja je, prema makedonskim ocenama, ipak dobro prošla, pa je to uzimano Makedoniji kao prednost. Procenjivalo se da se Makedonija neće izvući ukoliko budu izbili sukobi sa Jugoslovenskom narodnom armijom. U relevantnim političkim krugovima Makedonije smatralo se da se JNA neće tako lako povući iz Makedonije kao što se povukla iz Slovenije. Smatralo se da i sama Makedonija nije bila spremna da pruži otpor JNA kako je to učinila Slovenija. Postojalo je i nekoliko drugih razloga koje ovom prilikom nećemo obrazlagati. Zbog toga se sam proces osamostaljivanja Makedonije odvijao u težim okolnostima nego u Sloveniji.

Posle osamostaljenja Slovenije, ostanak Makedonije u takozvanoj “skraćenoj federaciji”, znači bez Slovenije i Hrvatske, nije prihvatao veći deo građana Makedonije, mada su postojali i oni koji su to hteli. Nije bilo za potcenjivanje delovanje spoljnih faktora i propagandi da Makedonija ne može opstati sama, jer ona nije bila isto što i Slovenija. Na kraju, ovu dilemu prekinulo je Sobraanje Makedonije, koje je 6. avgusta 1991. godine usvojilo odluku da se pitanje samostalnosti postavi na referendumu. Referendumsko pitanje je bilo dvosmisleno: “Jeste li za samostalnu, suverenu i nezavisnu Republiku Makedoniju sa pravom da stupi u savez sa drugim državama u Jugoslaviji?” Prilikom utvrđivanja referenduskog pitanja bilo je dosta problema, suprotstavljenih mišljenja, optuživanja na račun predsednika i slično, za razliku od Slovenije gde se to odvijalo jednostavnije. U Makedoniji su bile stacionirane jedinice JNA, koje su već do tada bile intervenisale u Sloveniji i Hrvatskoj. Postojala je opasnost da JNA bude izazvana izvesnom ekstremnom provokacijom pa da to iskoristi kao povod za intervenciju. Sa druge strane, sama formulacija pitanja od strane pojedinih političkih stranaka bila je tumačena kao “ulazak na mala vrata” i mogućnost obnove sada “skraćene” jugoslovenske federacije u kojoj će dominirati veće nacije.

Mada su se rezultati i uspeh referenduma mogli pretpostaviti, ipak bojazan od neuspeha nije bila sasvim zanemarena. Referendumsko izjašnjavaње 8. septembra 1991. godine pokazalo je da je makedonski narod imao snažnu želju da se Makedonija osamostali i da se konstituiše u samostalnu, suverenu i nezavisnu državu. Na referendum je izašlo 62,32% od ukupnog broja birača koji je iznosio 1.495.807, od toga je 95,08% ili 1.021.981 građana glasalo “za”, dok se 3,63% ili 38.896 birača izjasnilo “protiv”. Na osnovu tih rezultata Sobraanje Republike Makedonije na sednici održanoj 17. septembra te godine donelo je deklaraciju kojom je konstatovana makedonska samostalnost, suverenost i nezavisnost, dok je 17. novembra 1991. godine donet prvi Ustav Republike Makedonije kao suverene i nezavisne države.

Donošenjem Ustava i Deklaracije o međunarodnom priznavanju njenog suvereniteta, stvorene su osnovane pretpostavke da se radi na pitanju među-

narodnog priznavanja Republike Makedonije. Ali, proces međunarodnog priznavanja nije se odvijao kako je bilo zamišljeno. Za razliku od Slovenije i Hrvatske, Makedonija nije bila u situaciji da joj susedi pruže pomoć u tom smeru. Naprotiv, oni su to onemogućavali na razne načine. Grčka je osporavala njeno ime, dok je tadašnja SR Jugoslavija na čelu sa Slobodanom Miloševićem dovodila u pitanje severne granice Republike Makedonije. Prva zemlja koja je priznala njenu nezavisnost pod ustavnim imenom Republika Makedonija bila je Bugarska, koja se ogradila od priznavanja nacije, jezika i istorije, što takođe nije bilo tako bezazleno. Grčka je isticala svoje "argumente" da naziv Republika Makedonija asocira na teritorijalne pretenzije ka jugu, pa je tražila promenu njenog imena. Povala je agresivnu diplomatsku kampanju u svetu, naročito među zemljama EU, pa je tako blokirala proces asocijacije Makedonije u Evropu.

Ministri spoljnih poslova zemalja EU 17. decembra 1991. godine u Briselu utvrdili su kriterijume koje je trebalo da zadovolje zemlje koje su ostvarile samostalnost. Sobranje Makedonije donelo je specijalnu deklaraciju kojom se izjavljuje da Republika Makedonija prihvata kriterijume i da će garantovati prava manjinama saglasno sa Poveljom OUN. Arbitražna komisija, popularno nazivana Badenterovom komisijom, po imenu njenog predsednika Roberta Badentera, zaključila je da Republika Makedonija ispunjava sve uslove za međunarodno priznavanje. Zatim je usledilo priznavanje Republike Makedonije sa njenim ustavnim imenom od strane nekoliko država, među kojima su bile i stalne članice Saveta bezbednosti OUN. Međutim, s obzirom na nastali spor, Savet bezbednosti OUN preporučio je Generalnoj skupštini OUN da Republiku Makedoniju primi u članstvo sa referencom,²² tj. imenom koje je imala dok je postojala kao država u sklopu jugoslovenske federacije. Tako je 8. aprila 1993. godine Makedonija postala 181. član OUN.

Na kraju treba zaključiti da su slovenačke pluralističke prilike i tokovi krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina ostavili snažan politički uticaj u Makedoniji. Bez preterivanja treba konstatovati da je slovenački primer koji je, bez sumnje, prilično korišćen, pomogao osamostaljivanju i konstituisanju Republike Makedonije u samostalnu, suverenu i nezavisnu državu.

22 PJRM -Poranešna jugoslovenska republika Makedonija (na engleskom jeziku: FYROM).

LITERATURA

Ačkoska, Violeta. *Makedonija vo jugoslovenskata federacija : hronologija*. Skopje : Institut za nacionalna istorija, 2001.

Ačkoska, Violeta. Makedonskata historiografija pomeđu demokratizacijata i partizacijata 1991-2003. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 2004, XLIV, št. 2, str. 67-82.

Demidenko S.. *Političeskie partii Makedonii i diskussija po voprosam balkanskoj politiki*. Moskva : Rosijskij institut strategičeskih issledovanij, 1997.

Istorija na makedonskiot narod (kolektivni rad). Skopje : Institutot za nacionalna istorija, 2008.

Mirčeski, Spase. *Almanah na Republika Makedonija (hronologija: 1990-1997 godina)*. Skopje : Nova Makedonija, 1998.

Repe, Božo. Raspadot na Jugoslavija i položbata na Slovenija. *Glasnik* (Institut za nacionalna istorija, Skopje), 42, 1998, br. 2, str. 27-45.

Repe, Božo. *Rdeča Slovenija : tokovi in obrazi iz obdobja socijalizma*. Ljubljana : Sophia, 2003.

Uzunov, Krasimir i Caneva, Evelina. *Skok zad ogledaloto : Republika Makedonija - prvi izbori 1990-1992*. Sofija : Friedrich-Naumann-Stiftung, Centar za izsledvane na demokratijata, 1992.

Veljanovski, Novica. *Makedonija i Balkanot - dogovori i odnosi po Vtorata svetska vojna*. Skopje : Makedonska reč, 2007.

Veljanovski, Novica. Nezavisna Republika Makedonija (1991-2000). *Glasnik na Institutot za nacionalna istorija* (Skopje), 2000, br. 2, str. 7-18.

Vudvord, Suzan. *Balkanska tragedija : kaos i raspad posle hladnog rata*. Beograd : Filip Višnić, 1997.

